

Piotr Szkutnik

Akta dziekana dekanatu szadkowskiego ks. Jana Gawełczyka

Biuletyn Szadkowski 9, 63-85

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Szkutnik*

AKTA DZIEKANA DEKANATU SZADKOWSKIEGO KS. JANA GAWELCZYKA (1826–1854)

Nazwa „archiprezbiter” oraz „dziekan” została przeniesiona na grunt kościelny przez mnichów benedyktyńskich. Pierwszy raz urząd dziekana (jako istniejący od dawna) wspomina synod z Tours z 567 r.¹ Najwcześniejsze przekazy źródłowe, dotyczące dekanatów wiejskich na ziemiach polskich, pochodzą z początku XIII w., z obszaru Śląska. Pierwsza wzmianka z 1219 r. wspomina archiprezbiterat głogowski². Z okresu późniejszego pochodzą najwcześniejsze poświadczenia istnienia innych polskich dekanatów. Zasięg terytorialny dekanatu szadkowskiego możemy poznać dzięki najstarszemu spisowi parafii w archidiecezji gnieźnieńskiej z początku XVI w. Spis ten, zwany *Liber beneficiorum* Jana Łaskiego, wymienia m. in. archidiaconat uniejowski oraz znajdujące się w nim cztery dekanaty, w tym szadkowski³.

Działalność dziekanów, podobnie jak wielu innych urzędników kościelnych, wiązała się z tworzeniem dokumentacji, dzięki której obecnie możemy ustalić, w jaki sposób realizowali oni swoje obowiązki. Według Hieronima Eugeniusza Wyczawskiego, dziekani nie zorganizowali własnych kancelarii – wykonywali swoją pracę w kancelariach parafialnych, ponieważ byli jednocześnie proboszczami jednej z parafii w swym dekanacie. Ze względu na to, iż

* Piotr Szkutnik, mgr, asystent w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Łódzkiego.

¹ B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 4, Kraków 2002, s. 140.

² B. Kumor, *Początki organizacji dekanalnej na ziemiach polskich*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1960, t. 7, z. 2, s. 92.

³ M. Aleksandrowicz, *Gnieźnieńska Archidiecezja. Organizacja terytorialna. Dekanaty*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989, kol. 1182; M. Różański, *Sieć parafialna w archidiaconacie uniejowskim w świetle „Liber beneficiorum” Jana Łaskiego*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 1999, t. 8, s. 380–382; P. Szkutnik, *Duchowieństwo dekanatu szadkowskiego w roku 1835*, „Biuletyn Szadkowski” 2007, t. 7, s. 27.

kancelarie parafialne zaczęły działać dopiero po soborze trydenckim, w okresie wcześniejszym dziekani funkcjonowali bez kancelarii⁴.

Pogląd ten podziela m. in. Józef Pater w swym artykule o archiwach kościelnych. Wspomina przy tym, iż archiwa dziekańskie są na ogół bardzo skromne i niekompletne. Wynikało to z zakresu obowiązków dziekana, który m. in. rozprawdzał wśród księży zarządzenia biskupa i przysyłał do kancelarii biskupiej coroczne sprawozdania ze stanu swego dekanatu. Relacje dziekańskie przejęte wraz z archiwum biskupim znajdują się w archiwach diecezjalnych bądź szczerunkowo są przechowywane w parafiach. Są to zwykle brudnopisy sprawozdań, względnie akta otrzymane, często wymieszane z aktami parafialnymi⁵.

Ze stanowiskiem H. E. Wyczawskiego polemizuje Stanisław Librowski, twierdząc, że urzędy dziekańskie posiadały własne kancelarie, których ślady w diecezji kujawsko-pomorskiej są widoczne od drugiej połowy XVI w., choć tamtejsze akta dziekańskie zachowały się dopiero od 1701 r. Kancelarie dziekańskie ww. diecezji początkowo posługiwały się pieczęciami parafialnymi poszczególnych dziekanów. Dopiero w końcu XVIII w., za czasów biskupa Józefa Rybińskiego (1777–1806), wykonano wszystkim urzędom dziekańskim podobne pieczęcie z wyobrażeniem patrona diecezji św. Józefa⁶.

Kancelaria dziekańska, choć najczęściej tożsama w sensie lokalowym z parafialną, wytwarzała dokumentację, której odrębność od parafialnej wyznaczał zakres kompetencji dziekanów⁷. Akta powstawały jako wynik działalności urzędów dziekańskich i funkcjonowały jako narzędzie administracji⁸. Archiwa dziekańskie (registratury) przechowywały wytworzone akta uporządkowane

⁴ H. E. Wyczawski, *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 1989, s. 277.

⁵ J. Pater, *Dopływ materiałów archiwalnych z placówek terenowych do archiwum diecezjalnego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1993, t. 62, s. 49–50.

⁶ S. Librowski, *Wizytacje diecezji włocławskiej. Cz. 1: Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej. T. 1. Opracowanie archiwalno-źródłoznawcze. Z. 1: Wstęp ogólny*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1964, t. 8, s. 75.

⁷ Obowiązki i prawa dziekanów szerzej omawiają m. in.: W. L. Skarszewski, *List pasterski do duchowieństwa Archidiecezji Warszawskiej roku 1824*, Warszawa 1824, s. 34–35; J. Nowacki, *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, t. 2: *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, Toruń 1964, s. 329–335; M. Przybylko, *Urząd dziekana w rozwoju historycznym*, „Prawo Kanoniczne” 1960, R. 3, nr 3–4, s. 195–272; tenże, *Urząd dziekana w rozwoju historycznym*, „Prawo Kanoniczne” 1962, R. 5, nr 1–2, s. 77–148; tenże, *Urząd dziekana w polskim ustawodawstwie synodalnym XVIII w.*, „Prawo Kanoniczne” 1966, R. 9, nr 1–2, s. 113–211; tenże, *Urząd dziekana w polskim ustawodawstwie synodalnym XVIII w.*, „Prawo Kanoniczne” 1976, R. 19, nr 1–2, s. 203–239; T. Pawluk, *Dziekan*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin 1983, kol. 586–588; J. Lupiński, *Dziekani okręgowi w diecezji wigierskiej i diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej*, „Prawo Kanoniczne” 2006, R. 49, nr 1–2, s. 195–226.

⁸ Zob. A. Nadolny, *Archiwum dziekańskie dekanatu lubawskiego*, „Teologia i Człowiek” 2006, nr 7–8, s. 177.

rzeczowo. Ks. A. Jougan wymienia następujące grupy akt dziekańskich: diecezjalne pisma urzędowe (kurrendy⁹), korespondencję z ordynariatem, korespondencję z urzędami parafialnymi, akta jurysdykcji, sprawy osobiste duszpasterzy, sprawozdania z wizyt kanonicznych, sprawozdania z nauki religii w szkołach, sprawozdania z przebiegu nauk katechizmowych w kościołach, dyspensy od zapowiedzi, prenumeraty, subskrypcje i kolekty, dokumenty stowarzyszeń, bractw religijnych i organizacji chrześcijańsko-społecznych, instytucji humanitarnych, kongregacji dekanalnych i uchwały na dorocznych zebraniach księży dziekanów¹⁰.

W diecezji kujawsko-kaliskiej w pierwszej połowie XIX w. wydano rozporządzenia, które regulowały sposób porządkowania akt dziekańskich. Polecenie odpowiedniego uporządkowania i pogrupowania akt poprzedzało zapowiadaną jednocześnie, planowaną ich kontrolę przez specjalnych wysłanników biskupa. Zarządzenia te wpłynęły również do kancelarii dziekana dekanatu szadkowskiego.

W piśmie nr 400, wystawionym w Kaliszu 17 kwietnia 1838 r., Konsystorz Generalny Kaliski¹¹ przypomniał dziekanowi szadkowskiemu i proboszczowi parafii Widawa, kanonikowi ks. Janowi Gawelczykowi¹² (zob. fot. 1), o obowiązkach wizytacyjnych dziekana. *Nieuszło troskliwej baczości JWgo¹³ biskupa i pasterza dyecezyi kujawsko kaliskey¹⁴, iż gdy w myśl ustaw i przepisów świętych zborów kościoła jak niemniej instytucjiów prosynodalnych dziekani pozostaią w obowiązku odbywać rok rocznie wizyty kościołów ich zwierzchnictwu uległych końcem przekonania swego [jak podwładni] dopełniaią posługi religijne w swych respective¹⁵ parafiach, iak również o stanie fundi*

⁹ Kurrenda – obiegnik, okólnik, kursoria, cyrkularz. Zob. W. Jemielity, *Kurrendy w Królestwie Polskim*, „Prawo Kanoniczne” 1996, R. 39, nr 3–4, s. 237.

¹⁰ A. Jougan, *Kancelaria parafialna czyli zbiór przepisów kościelnych i państwowych dla urzędów parafialnych*, Lwów 1912, s. 792.

¹¹ Konsystorz Generalny Kaliski – instytucja sądownictwa kościelnego, funkcjonująca w latach 1818–1885. Zob. W. Właźlak, *Organizacja i działalność Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego w latach 1819–1918*, Częstochowa 2004, s. 11–12, 40, 46; P. Szkutnik, *Barwna postać w sutannie – ksiądz Wiktor Krakowski (1827–1880), administrator parafii Borszewice. Część I: okres wikariatu (do 1853 r.)*, „Biuletyn Szadkowski” 2008, t. 8, s. 57.

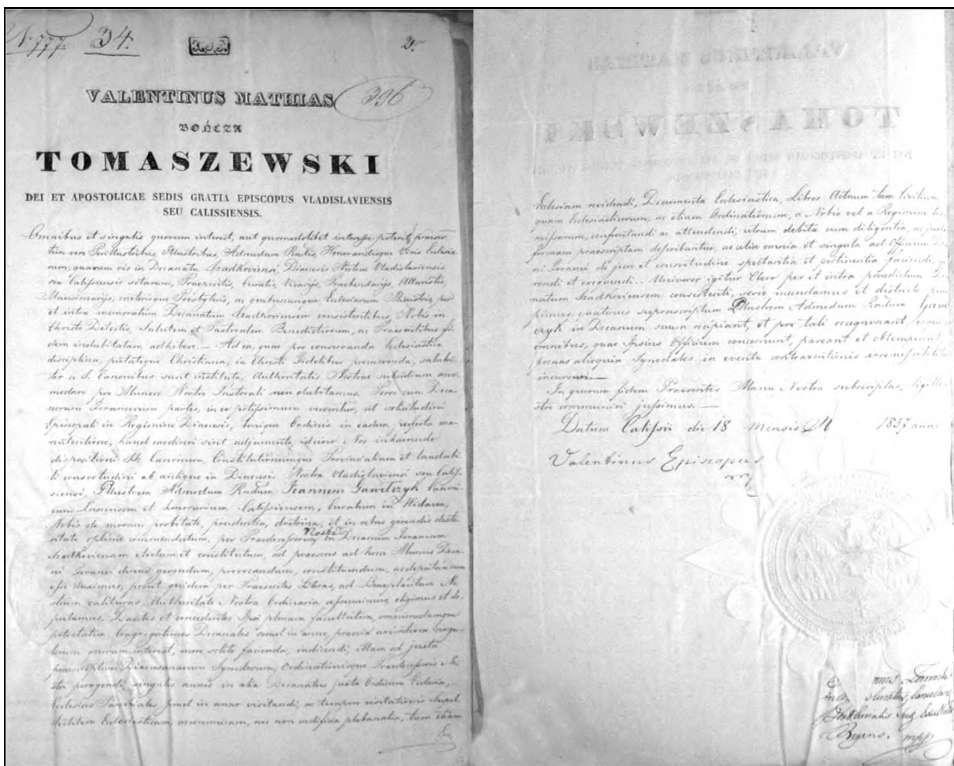
¹² Postać ks. J. Gawelczyka przybliżono w artykule: P. Szkutnik, *Duchowieństwo...*, s. 31–33.

¹³ Jaśnie Wielmożnego. Zob. *Z archiwaliów diecezjalnych plockich XIX wieku*, t. 1, z. 1: *Dekanat plocki*, [w:] *Teksty źródłowe do dziejów województwa plockiego*, wyd. M. M. Grzybowski, Płock 1987, s. 8.

¹⁴ Ks. Walenty Maciej Tomaszewski, biskup ordynariusz diecezji kujawsko-kaliskiej 1836–1850. Zob. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 270.

¹⁵ *Respective* – odnośnie, względnie. Zob. A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Warszawa 1992, s. 586.

*instructi*¹⁶ i gospodarstwa każdego rolnem gospodarstwem trudniącego się plebana. Jednocześnie wystawca pisma – zwierzchnik dziekana, podkreślił, iż prawom tym podlega także probostwo, którego rządcą jest sam dziekan. Dziekan zatem jako proboszcz również podlegał kontroli i rewizji stanu posiadania swego probostwa. Dziekani zaś sprawując obowiązki swego urzędowania, obok którego posiadają także probostwa, które również ulegają z wizytowaniu czyli sprawdzeniu tak sprzętów kościelnych iako też i gospodarskich.

Fot. 1. Dyplom zatwierdzający ks. J. Gawęlczyka na stanowisku dziekana dekanatu szadkowskiego, wystawiony przez biskupa kujawsko-kaliskiego ks. Walentego Macieja Tomaszewskiego w Kaliszu 18 marca 1837 r.

Źródło: ADWŁ, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, sygn. 343, dok. nr 34

¹⁶ *Inventarium fundi instructi* – inwentarz, rejestr, spis praw i substancji majątkowej probostwa. Zob.: X[ia]dz S. J[ami]olkowski, *Inwentarz kościelny*, [w:] *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wetzer'a i Weltego z licznymi jej dopełnieniami przy współpracownictwie kilkunastu duchownych i świeckich osób*, wyd. M. Nowodworski, t. 8, Warszawa 1876, s. 230–233.

Pismo konsystorza ujawnia również wyraźne zainteresowanie biskupa stanem akt parafialnych i dziekańskich. *Prócz tego pragnie JWny pasterz dyccezyi mieć bliższe przekonanie, iak dalece WWJXX¹⁷ dziekani w porządku utrzymują tak archiwum kościelne, którego zostaią proboszczami, iak również i aktach składających bióra dziekańskie.*

Konsystorz, przekazując podwładnym wolę biskupa, podkreślił zatem konieczność przeprowadzenia w ramach wizytacji kontroli dokumentacji tworzonej przez dziekanów-proboszczów. Dziekan, jako wizytator rządców parafii swego dekanatu, sam nie mógł bowiem z urzędu kontrolować swoich własnych akt.

Z tych przeto wyżej przytoczonych uwag uznał Konsystorz Jeneralny Kaliski za potrzebne ninieyszem zawiadomić WJX dziekana, iż po ułatwieniu zasiewów jarzynnych zamierza JWny biskup i pasterz dyccezyi wysłać iuż do tey czynności mianowanych z wyższego duchowieństwa kommisarzy, którzy zostaią w ścisłym obowiazku u każdego respective dziekana sporządzić w formie urzędowej dwa protokoły, pierwszy obeymować ma akt wizyty kościoła i gospodarstwa, drugi zaś займуie rzecz ostatnia akt dziekańskich, w iakiem porządku takowe dziekan utrzymuje¹⁸.

Nadawca polecenia wylicza następnie kategorie akt dziekańskich, które powinny być przechowywane w odpowiednim stanie w archiwum dziekańskim.

Czyli rozporządzenia rządu przez konsystorz dziekanom komunikowane, a następnie drogą obiegnika przeselane są porządnie w ieden plik aktów zszywane, a następnie co do ich wykonania w swey zupełności uskuteczniane? Czyli każdy respective dekanatu jego kościół ma swe oddzielne akta? Czyli protokoły z odbytych rocznych wizyt kościołów w jego dekanacie dopełnianych w archiwum dziekańskim porządnie zszyte przechowuią się? Czyli protokoły sprawdzenia ksiąg religijno cywilnych są w należyтым porządku zachowane? Nakoniec czyli prowadzone z władzami korrespondencyie w takim znaiduią się stanie, iż w razie potrzeby latwe bydź może odwołanie się ad anteriora¹⁹.

Konsystorz, wysyłając pismo informujące o przewidywanej wizytacji i związanych z tym porządkach w aktach dziekańskich, liczył na odpowiednie przygotowanie podwładnych (w tym dziekana dekanatu Szadkowskiego) do ich kontroli.

Konsystorz Jeneralny Kaliski zostaię w tem niewątpliwem przekonaniu, że WJX dziekan tak należyście uporządkowane ma swe archiwa, że delegowani nie

¹⁷ Wielmożni Jegomościowie Księża. Zob. *Z archiwaliów...*, s. 8.

¹⁸ Podobną kontrolę akt dziekańskich zarządzono już w 1829 r. np. w ościennym dekanacie brzeźnickim. Zob. Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej (dalej: AACz), Księgi dziekańskie, sygn. KD 30, s. 257.

¹⁹ Acta anteriora – poprzedniki, priora, wcześniejsze pisma dotyczące danej sprawy. Zob. W. Rostocki, *Kancelaria i dokumentacja aktowa urzędów administracji w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (do 1867 r.)*, Wrocław 1964, s. 45–46.

znajdą nic takowego coby było do sprostowania skąd wynika dla władzy dyecezalnej to przyjemne przekonanie, że WJX dziekan godnie i znależytem dla kościoła chrystusowego pożytkiem odpowiedział zaufaniu. Zechce więc WJX dziekan urządzić tak swoje akta, aby nic nie ubliżało przepisaniem porządkowi²⁰.

Przepisany porządek, który został zaprezentowany w rozporządzeniu konsystorza, wymienia pięć grup akt dziekańskich, tj.: rozporządzenia rządu, akta poszczególnych kościołów dekanatu, protokoły corocznych wizytacji kościołów parafialnych, protokoły kontroli akt stanu cywilnego, korespondencja ze zwierzchnikami. Rozporządzenie wyraźnie też akcentuje konieczność fizycznego zespolenia akt w zszyte pliki oraz utrzymywania ich w porządku umożliwiającym sprawne korzystanie z dokumentacji. Choć nie jest to wręcz wyrażone w zarządzeniu, porządek ułatwiający szybki dostęp do poszukiwanych akt zapewniłoby przyjęcie w archiwum dziekańskim alfabetycznego lub chronologicznego układu nagromadzonej dokumentacji. W zarządzeniu z 1838 r. brak jednak wzmianki o trybie porządkowania akt, umożliwiającym sprawne nimi administrowanie.

Niezbyt rozbudowany podział akt, jaki wprowadzało wydane kilka lat później polecenie, które również trafiło do rąk dziekan ks. J. Gawelczyka, sugeruje dość małą podówczas, i niezbyt różnorodną w sensie treści dokumentacji, produkcję kancelaryjną dziekana. Ustawodawca kilka lat po poprzednim tego typu zarządzeniu dostrzegł tym samym konieczność podziału akt jedynie na dwie zasadnicze grupy.

W piśmie nr 116, wystawionym w Kaliszu 23 stycznia 1845 r., Konsystorz Generalny Kaliski przekazał dziekanowi szadkowskiemu, będącemu nadal proboszczem parafii Widawa, kanonikowi ks. J. Gawelczykowi, zalecenia biskupa diecezji, dotyczące akt dziekańskich. Dziekan został poinformowany w nim o planach przeprowadzenia kontroli dokumentacji dziekańskiej. *JW biskup i pasterz dyecezyi w niezmordowanej gorliwości swej o porządek jaki mieć pragnie zaprowadzony w biurach i aktach dziekańskich polecił Konsystorzowi J[enera]lnemu swemu Kaliskiemu, aby każdego respective dziekana zawiadomić i uprzedzić o tem, iż w następującym miesiącu maju pozwoli Bóg doczekać zarządzoną zostanie przez tegoż JW biskupa i pasterza dyecezyi wizyta akt czyli archiwum dziekańskiego jak dalece każdy respective dziekan utrzymuje akta dziekańskie w porządku. W związku z zapowiedzianą wizytacją akt, dziekan otrzymał ogólne wytyczne, w jaki sposób przyjmowana i tworzona przez niego dokumentacja powinna być uporządkowana oraz przechowywana. Każdy zatem dziekan winien mieć oddzielną szafę opatrzoną w tyle półek ile w swoim dekanacie ma pod swym zarządkiem kościołów*

²⁰ Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej: ADWI), Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, sygn. 343, dok. nr 35.

parafialnych. W każdej półce mają się znajdować w jeden plik czyli fascyкул zszyte akta, dotyczące się kościoła, dla którego przeznaczona jest półka, a to wedle dat w porządku jaki wskazywać będą akta czyli papiery. Poza grupą akt poszczególnych kościołów parafialnych dekanatu polecono wyodrębnić akta normatywne. Nadto ma być urządzona w szafie oddzielna półka, w której umieścić się winny wszelkie pasterskie, czyli władzy dyecezalnej rozporządzenia także w porządku wedle dat, zszyte tak, iżby z wszelką łatwością powołać się można do zapadłych poprzednich władzy dyecezalnej rozporządzeń. Polecenie zwierzchników nakazywało porządkować akta dziekańskie w układzie rzeczowo-chronologicznym. Akta miały być fizycznie podzielone na dwie kategorie, co wynikało z ich treści. Konsystorz zalecił też dziekanowi środki zabezpieczające jego akta przed kradzieżą. Akta pomienione w takim porządku zebrane i zszyte, pomieszczone w owych półkach winny być pod zamkniętym kluczem pilnie przez dziekana strzeżone.

Doświadczenia ustawodawcy, zapewne wynikające z kontroli akt z 1838 r., spowodowały dążenia do zapewnienia większego ładności i powstania zabezpieczeń redukujących możliwości utraty czy zniszczenia akt dziekańskich. W sensie fizycznym w zakresie przechowywania warunki takie zapewniała specjalna szafa przeznaczona na dokumentację dziekańską.

W rozporządzeniu z 1845 r. konsystorz zaznaczył też, iż dziekan szadkowski ma zastosować się do powyższych zaleceń, dowodząc nieuchronności kontroli akt. *A ponieważ JWY biskup i pasterz dyecezyi już na ten cel przeznaczył wizytatorów wypada przeto aby WJX dziekan wezwany zająć się raczył urządzeniem w porządku wyżej oznaczonym akta swego dekanatu jego pieczy i straży poruczone. Zwierzchnik, zachęcając podwładnego, starał się również podkreślić zalety dziekana, umożliwiające realizację zleconego zadania. Niewątpi i na chwilę JW biskup i pasterz dyecezyi o gorliwości i czułości w zaprowadzeniu porządku przez WJX dziekana jaki w swej mądrości uznał za nieodzownie potrzebny w archiwach dziekańskich. Nadawca listu motywował dziekana do rzetelnego wykonania polecenia koniecznością uniknięcia dostarczenia biskupowi ewentualnego rozczarowania wynikami kontroli akt. I spodziewa się, że wizytatorzy nie znajdą powodu do sporządzenia protokółów w tej osnowie któreby zamiast zadowolenia serca pasterskiego żal mu i smutek sprawiać miały²¹.*

Regulacje wypływające za pośrednictwem konsystorza od biskupa diecezji do podległych im instytucji, w tym dziekana dekanatu szadkowskiego, przekonują o tym, iż coraz większą wagę administracja kościelna przykładła do odpowiedniego trybu tworzenia, przechowywania, a przez to sprawnego i wydajnego korzystania z nagromadzonej dokumentacji w archiwach dziekańskich.

²¹ ADW1, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, sygn. 343, dok. nr 38.

Adresat zarządzenia z 1845 r., nakazującego porządkowanie szadkowskich akt dziekańskich, ks. J. Gawelczyk był wówczas ich posiadaczem, już od niemal 20 lat. Stan akt dziekańskich, które przejmował w momencie objęcia funkcji dziekana, możemy poznać dzięki zachowanemu protokołowi stanowiącego spis zdawczo-odbiorczy akt²².

Spis ten, zwany również tradycją akt, podaje miejsce i datę odbioru-przekazania dokumentacji dziekańskiej oraz normę prawną, na podstawie której dokonano czynności opisanych w protokole²³. *Działo się w mieście Szadku dnia 18 lipca 1826 roku. Niżej podpisany z mocy upoważnienia Jaśnie Wielmożnego biskupa dyecezyi kujawsko kaliskiej senatora Królestwa Polskiego z d. 7 m. i r. b. Nro 453 w Włocławku wydanego w dniu dzisiejszym z WJX Janem Gawelczykiem proboszczem widawskim nowo nominowanym dziekanem szadkowskim, na miejsce do probostwa w Szadku ziechawszy przystąpiłem do odebrania akt dziekańskich od WJX Jana Leśniewskiego proboszcza i byłego dziekana szadkowskiego w tym porządku iak następuje.*

Rdzeń protokołu przekazania akt dziekańskich zawiera ich wykaz:

1mo Volumen zszyty w grzbiecie obejmujący akta dawne dziekańskie do roku 1814. po xiędzu Zdzenickim niegdy proboszczu i dziekanie szadkowskim pozostałe składający się z kart liczbą oznaczonych 242.

2do Volumen zszyty obejmujący akta dziekańskie od dnia 10. września 1814. do grudnia 1817. złożone z kart liczbą oznaczonych 129.

3tio Volumen akt dziekańskich od stycznia 1818. do grudnia 1819. złożony z kart liczbą oznaczonych 124.

4to Volumen obejmujący akta dziekańskie od stycznia 1820. do grudnia 1821. złożony z kart liczbą oznaczonych 171.

5to Volumen akt dziekańskich z lat 1822. i 1823. złożony z kart liczbą oznaczonych 196.

6to Volumen akt dziekańskich z lat 1824. i 1825. złożony z kart liczbą oznaczonych 232.

7mo Volumen akt dziekańskich z roku 1826. złożony z kart liczbą oznaczonych 87.

8vo Volumen akt należących do wiadomości samego dziekana złożony z kart liczbą oznaczonych 80.

9no Volumen obejmujący protokoły niektórych beneficjów oddawanych w komendy złożony z kart liczbą oznaczonych 17.

²² Podobne spisy akt dziekańskich powstawały też w innych dekanatach, np. w ościennym brzeźnickim. Zob. AACz, Księgi dziekańskie, sygn. KD 32.

²³ Przydatność spisów zdawczo-odbiorczych akt dziekana szadkowskiego do badań zasygnalizowano w artykule: P. Szkutnik, *Źródła do dziejów Szadku znajdujące się w archiwach kościelnych*, „Biuletyn Szadkowski” 2005, t. 5, s. 121–122.

10mo Volumen akt dziekańskich obeymujący przepisy rządowe regulowania szkółek elementarnych w dekanacie szadkowskim złożony z kart liczbą oznaczonych 52.

11mo Wizyty dziekańskie niektórych kościołów w liczbie 10.

12mo. Wizyty dziekańskie kompletne z całego dekanatu szadkowskiego /: oprócz Szadku i Łasku:/ w roku 1821. uzupełnione w liczbie 16.

Kryteria, według których wyliczono w protokole dokumentację dziekańską, nie są jednolite. Pierwsze 10 pozycji spisu prezentuje kolejno opisy pojedynczych woluminów akt. Natomiast pozycje 11 i 12 podają informacje o grupach akt, powiązanych treścią. Możliwe, iż sporządzający protokół postanowił w tym miejscu zredukować wykaz akt, nie precyzując już, jakich parafii dekanatu dotyczą opisy wizytacyjne. Pierwszych 7 pozycji wykazu dowodzi funkcjonowania układu chronologicznego w aktach dziekańskich, natomiast pozostałe pozycje zakłócają ten porządek, ponieważ wyłoniono je według podziału rzeczowego akt, tj. zgodnie z ich treścią. Wykaz prawdopodobnie odzwierciedlał porządek akt w archiwum dziekańskim, dlatego też został zarejestrowany w protokole. W pomieszczeniu, w którym były przechowywane akta, mogły zalegać niekoniecznie w takiej kolejności. Spis z pewnością jednak prezentuje ich stan zespolenia w dające się wyodrębnić jednostki, tj. woluminy akt. Wykaz wymienia 10 woluminów. Jeżeli przyjąć iż protokoły wizytacji dziekańskiej również stanowiły woluminy akt, to łącznie w kancelarii dziekana szadkowskiego w 1826 r. znajdowało się 36 poszytów dokumentacji dziekańskiej.

Wykaz z 1826 r. wymienia także schedę nieaktową po poprzednim dziekanie, tj. ruchomości związane z funkcjami kapłańskimi dziekana, przekazywane następcy.

13. Trzy flaszki cynowe na oleje święte dla dekanatu z puzderkiem.

Końcowa formuła dowodzi obecności podczas opisanej czynności przekazania akt byłego i aktualnego dziekana oraz ich sąsiada, zwierzchnika ościennego dekanatu. Urzędnik ten jako osoba neutralna dbał o bezstronność i rzetelność przeprowadzonej procedury rewidującej i rejestrującej stan dokumentacji dziekańskiej.

Tak powyżej wyrażone akta dziekańskie przeze mnie odebrane oddałem WJX Janowi Gawelczykowi terażniejszemu dziekanowi obecnemu na dowód tego niniejszy protokół podpisany zostaje. Działo się jak wyżej.

Xiądz Jan Gawelczyk dziekan szadkowski mp²⁴

X Jan Leśniewski były D[ziekan]. S[zadkowski]. mp

X. Wincenty Hoynacki dziekan lutomirski²⁵ delegowany²⁶.

²⁴ *Manu propria* – własnoręcznie. Zob. A. Jougan, *Słownik...*, s. 406.

²⁵ Dziekan ks. W. Hoynacki był w 1826 r. jednocześnie proboszczem parafii Zadzim wraz z filiami w Brodni i Glinnie. Zob. *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calisiensis pro anno 3tio post bissextilem 1827...*, Warszawa [1826], s. 104.

Szadkowskie akta dziekańskie, które przejął ks. J. Gawelczyk na początku swego urzędowania, były zatem ułożone zgodnie z ówczesnymi standardami. Dokumenty były scalone w ramach woluminów. W przypadku dwóch woluminów podano wręcz, iż zostały zszyte. Woluminy grupowały akta w układzie chronologicznym, ułatwiającym odszukanie zarządzeń według dat wystawienia. Treść większości wyliczonych w pierwszych 10 punktach woluminów nie jest bliżej określona, ale można się domyślać, iż tzw. akta dziekańskie, podzielone chronologicznie na woluminy, zawierały rozporządzenia i okólniki. Pierwszy wolumin grupował akta wystawione i przyjęte przez dziekana ks. Michała Żdźgienickiego do 1814 r. Wykaz dowodzi, jak niewielka była produkcja kancelaryjna dziekana szadkowskiego jeszcze na początku XIX w., skoro scheda dokumentacyjna po działalności tego dziekana mieściła się w jednym woluminie. Należy przy tym podkreślić, iż ks. M. Żdźgienicki był dziekanem szadkowskim już w 1801 r.²⁷ Tymczasem akta dziekańskie z jego czasów obejmują 242 karty, a więc mniejsza liczba kart niż dwa późniejsze woluminy akt dziekańskich z lat 1814–1819, które powstały niemal w trzy razy krótszym okresie.

Pozostałe pozycje spisu (8–12) wyodrębniono według układu rzeczowego. Rozwiązanie takie być może narzucały tytuły teczek pozbawione ram chronologicznych. Pozycje 8–10 można nazwać *aktami różnymi*, w których mieściły się bliżej nieokreślone *akta do wiadomości samego dziekana*, protokoły przekazania beneficjów w komendę oraz zarządzenia dotyczące szkół elementarnych. Punkty 11 i 12 stanowiły grupę akt wizytacyjnych dziekanów.

Można zatem zakładać, iż przejmując tak uporządkowaną dokumentację, dziekan ks. J. Gawelczyk nie miał większych problemów z przystosowaniem swojego archiwum do zaleceń z 1838 i 1845 r. Główną korektą podziału akt, którą musiał wprowadzić dziekan, było wyodrębnienie akt poszczególnych kościołów parafialnych dekanatu, czego spis z 1826 r. nie precyzuje.

Trwające blisko 27 lat rządy w dekanacie szadkowskim nadwątlily zdrowie ks. J. Gawelczyka. Prawie 80-letni dziekan, a zarazem kanonik kaliski, w piśmie nr 43 z 4 marca 1853 r. przesłał prośbę do administratora diecezji kujawsko-kaliskiej²⁸. Zwierzchnik dekanatu szadkowskiego nalegał w niej o zwolnienie go z obowiązków dziekana, *których dla podeszłego wieku, wycieńczonych sił fizycznych a szczególnie dla osłabionego wzroku dłużej sprawować nie może*. Problemy te uniemożliwiały realizację rozbudowanych obowiązków

²⁶ ADW1, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, sygn. 343, dok. nr 14.

²⁷ Postać ks. M. Żdźgienickiego przybliżono w artykule: M. Różański, *Duchowieństwo parafii w Szadku w XVIII w. w świetle wizytacji kościelnych*, „Biuletyn Szadkowski” 2008, t. 8, s. 108–109.

²⁸ Ks. Michał Jan Marszewski późniejszy biskup ordynariusz (1856–1867) diecezji kujawsko-kaliskiej. Zob. P. Nitecki, *Biskupi...*, s. 270.

kancelaryjnych dziekana, w ramach których tworzył i odbierał szereg dokumentów.

W piśmie nr 1017, wystawionym w Kaliszu 26 września 1853 r., administrator diecezji kujawsko-kaliskiej przychylił się do prośby dziekana. *Oceniając administrator przytoczone przez WJX. Gawelczyka powody i uznając słuszość prośby jego administrator uwalnia go od dalszego sprawowania obowiązków dziekana dekanatu szadkowskiego i wzywa konsystorz aby o tem tegoż WJX. Gawelczyka zawiadomił. Zgoda na ustąpienie dziekana ze stanowiska wymagała również ustanowienia jego następcy. Aby zaś bieg czynności i interesów dekanalnych nie był wstrzymany, administrator przychylnie do przedstawienia konsystorza ustanawia niniejszem zastępcą dziekana powyżej rzezonego dekanatu WJKs. Wincentego Krupskiego proboszcza w Burzeninie, w którego zdolnościach, moralnem prowadzeniu się i gorliwości zupełną pokłada ufność, że poruczonym sobie obowiązkom godnie zadosyć uczynić nieomieszka i oczekiwaniu władzy duchownej i rządowej należycie odpowie. Poddziękaniem dekanatu szadkowskiego zostaje jak dotąd WJKs. Piaszczyński kanonik kaliski, proboszcz w Wygielzowie²⁹.*

Odbiorca listu administratora, tj. Konsystorz Generalny Kaliski, został również zobligowany do wykonania szeregu czynności związanych z ustąpieniem poprzedniego i wprowadzeniem kolejnego dziekana szadkowskiego. Należało również do nich zadbanie o przeprowadzenie odpowiedniej procedury przekazania akt dziekańskich. *O ustanowieniu WJX Krupskiego zastępcą dziekana dekanatu szadkowskiego, konsystorz tak jego samego jak i duchowieństwo tegoż dekanatu zawiadomi, niemniej naczelnika powiatu i właściwy sąd okręgowy, tudzież wydeleguje którego z sąsiednich kapłanów do odebrania od WJKs. Gawelczyka akt dziekańskich i oddania takowych WJKs. Krupskiemu³⁰.*

W piśmie nr 1053, wystawionym w Kaliszu 26 września 1853 r., Konsystorz Generalny Kaliski, spełniając wolę zwierzchnika przesłał ks. W. Krupskiemu zawiadomienie o rezygnacji z funkcji dziekana przez ks. J. Gawelczyka oraz o nominacji przez administratora diecezji na zastępcę dziekana dekanatu szadkowskiego. Ks. W. Krupski, jako w ten sposób *prawnie ustanowiony dziekan*, został zobowiązany do przesłania rozporządzenia administratora, dotyczącego zmiany obsady stanowiska dziekana, swym nowym podwładnym w dekanacie szadkowskim. Do tzw. tradycji akt dziekańskich z rąk ks.

²⁹ Ks. Ignacy Piaszczyński (ur. 28 lipca 1816 r., wyświęcony w 1840 r.). Zob. *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno domini 1854...*, Warszawa [1853], s. 24.

³⁰ ADW1, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, sygn. 343, dok. nr 49.

J. Gawelczyka w ręce ks. W. Krupskiego został przeznaczony przez konsystorz ks. kanonik J. Szymański³¹, dziekan dekanatu lutomińskiego³².

W piśmie nr 1287, wystawionym w Kaliszu 15 listopada 1853 r., Konsystorz Generalny Kaliski przesłał *p.o. dziekana dekanatu szadkowskiego* ks. W. Krupskiemu, zawiadomienie dotyczące przekazania akt dziekańskich. Dotyczyło ono zmiany osoby delegowanego do tej czynności. Konsystorz poinformował dziekana, iż *przedtem delegował WJKs. kanonika Szymańskiego dziekana dekanatu lutomińskiego, niniejszem przecież zawiadamia, iż obecnie do tej czynności przynajmniej WJKs. kanonika Machowicza proboszcza kościoła parafialnego w Grabnie*³³. Powodem zmiany delegata był brak dyspozycyjności ks. Szymańskiego. *Poprzedniego bowiem delegata uwolnił konsystorz wskutek prośby jego, zanesionej pod dniem 7 listopada r.b., gdzie niemożnością przybycia do Widawy dla zatrudnień dziekańskich, a mianowicie legalizowaniem akt starodawnych, paragrafowaniem nowych jak również odległością miejsca od tego się wymówił*³⁴. Ks. Machowicz był rządcą ościennej w stosunku do Widawy parafii, co gwarantowało szybkie przybycie na miejsce i skuteczność zleconych działań.

Wybór przeprowadzającego czynność przekazania akt dziekańskich był tym razem trafny. Owocem działań delegata był spisany wówczas protokół, finalizujący procedurę przejmowania urzędu dziekańskiego. *Działo się w Widawie mieście na probostwie w miejscu byłego dziekana dnia 31 stycznia 1854 roku. Z upoważnienia PS⁶⁵ Konsystorza Jeneralnego Kaliskiego z d 15 listopada 1853 r No 1288 podpisany kanonik i proboszcz parafii Grabno zjechał w dniu dzisiejszym do miasta Widawy na probostwo w celu odebrania akt dziekańskich dekanatu szadkowskiego od Wo Xiędza Jana Gawelczyk byłego dziekana a oddanie tych Wmu Xiędzu Wincentemu Krupskiemu obecnie czynnemu dziekanowi, do czego przystąpiwszy uskutecznia to w następujący sposób.*

Podobnie jak w przypadku tradycji akt dziekańskich z 1826 r., po wstępnej formule protokół podaje szczegółowy wykaz akt. Wykaz ten obrazuje stan, w jakim przekazywał je ks. J. Gawelczyk następcy, pozwala jednocześnie na ocenę wielkości produkcji kancelaryjnej, pochodzącej z czasów jego urzędowania.

³¹ Dziekan ks. Jan Szymański (ur. 12 grudnia 1793 r., wyświęcony w 1817 r.) był w 1853 r. jednocześnie proboszczem parafii Drużbin i kanonikiem honorowym kaliskim. Zob. *Ordo... 1854...*, s. 17.

³² ADW1, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, sygn. 343, dok. nr 49.

³³ Postać ks. K. Machowicza przybliżono w artykule: P. Szkutnik, *Duchowieństwo...*, s. 36.

³⁴ ADW1, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, sygn. 343, dok. nr 50.

³⁵ Prześwietny – wielmożny, czeigodny, wielce szanowny. Bardzo uroczysty tytuł grzecznościowy. Określenie używane w stosunku do urzędu, instytucji. Zob. *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1997, CD-ROM.

1. Akta w przedmiocie opisu kościołów z r 1798. kart 242.
2. Akta w przedmiocie wizyt kościołów z r 1814. [kart] 82.
3. Akta w przedmiocie kurrend z r. 1817. [kart] 129.
4. Akta w przedmiocie kurrend [z r.] 1818. [kart] 124.
5. Akta w przedmiocie kurrend [z r.] 1820. [i 18]21 [kart] 176.
6. Akta w przedmiocie kurrend [z r.] 1822. [i 18]23 [kart] 196.
7. Akta w przedmiocie spisów funduszków [z r.] 1814. 23 [kart] 101.
8. Akta w przedmiocie kurrend [z r.] 1824 i 1825 [kart] 237.
9. Akta należące do wiadomości dziekana [kart] 81.
10. Akta w wizyt kościołów [z r.] 1824 i 1825 [kart] 305.
11. Akta w wizyt kościołów [z r.] 1826 i 1828 [kart] 99.
12. Akta taxy i spisów funduszków [z r.] 1825 [kart] 195.
13. Akta kurrend dziekańskich [z r.] 1826 [kart] 87.
14. Akta wszelkich wykazów przez rządców kościołów podawanych [kart] 124.
15. Akta wizyt dziekańskich [z r.] 1834/5 [kart] 145.
16. Akta korespondencyi z JWJ³⁶ biskupem [z r.] 1826 [kart] 175.
17. Akta także vol II [z r.] 1841 [kart] 169.
18. Akta korespondencyi z PŚ konsystorzem Jeneralnym Kaliskim vol I [z r.] 1826 [kart] 119.
19. Akta korespondencyi z PŚ Konsystorzem Jeneralnym Kaliskim vol II z r 1827 [kart] 159.
20. Akta w tymże przedmiocie vol III lit A z r 1827 i 1829 [kart] 169.
21. Akta także vol III lit B [z r] 1828 i 1829 [kart] 81.
22. Akta także vol IV [z r] 1830 i 1831 [kart] 163.
23. Akta także vol V [z r] 1831 -1833 [kart] 346.
24. Akta także vol VI [z r] 1834 [kart] 261.
25. Akta także vol VII [z r] 1835/6 [kart] 246.
26. Akta także vol VIII [z r] 1837 [kart] 154.
27. Akta także vol IX [z r] 1838 [kart] 241.
28. Akta także vol X [z r] 1839 [kart] 222.
29. Akta także vol XI [z r] 1839/1842 [kart] 378.
30. Akta także vol XII [z r] 1843 [kart] 342.
31. Akta także vol XIII [z r] 1850 i 1852 [kart] 687.
32. Akta także vol XIV [z r] 1845 i 1849 [brak liczby kart]
33. Akta także vol XV [z r] 1853 [kart] 155.
34. Akta raportów o publikacji urzędzeń [z r] 1834 [kart] 85.
35. Akta protokółów sprawdzenia akt [kart] 35.
36. Akta z kommissarzem obwodu vol I [z r] 1826 [kart] 285.
37. Akta także vol II [z r] 1832 [kart] 265.

³⁶ Jaśnie Wielmożnym Jegomościem. Zob. Z archiwaliów..., s. 8.

38. Akta także vol III [z r] 1836 [kart] 309.
39. Akta także vol IV [z r] 1839 [kart] 380.
40. Akta także vol V [z r] 1845 [kart] 77.
41. Akta także vol VI [z r] 1850 [brak liczby kart]
42. Akta kościoła w Ruścu [z r] 1834.
43. Akta kościoła w Brzykowie z r 1831 i 1833.
44. Wizyta i spis funduszków kościoła Borszewice z r 1838 i 1840.
45. Opis kościoła w Burzeninie z roku 1850.
46. Opis kościoła w Buczku z roku 1838.
47. Protokół w przedmiocie prebendy³⁷ w Buczku z r 1825.
48. Wizyty dziekańskie w Buczku z roku 1836 i 1838.
49. Spis funduszków kościoła w Korczowie³⁸ z roku 1829 i 1850.
50. Spis funduszków kościoła w Korczowie z roku 1821, sztuk dwie.
51. Wizyta dziekańska kościoła w Korczowie z roku 1836.
52. Wizyta kościoła w Łasku z roku 1825.
53. Spis funduszków kościoła w Łasku z roku 1840.
54. Różnych opisów kościoła w Marzeninie sztuk cztery.
55. Spisów kościoła w Pożdżenicach sztuk cztery.
56. Spisów kościoła w Restarzewie dwa.
57. Wizyta kościoła w Szadku z roku 1839.
58. Wizyt, spisów i tradycyj kościoła w Szczercowie sztuk dziewięć.
59. Spis funduszków kościoła parafialnego Strońsko z r 1845.
60. Spis funduszków kościoła w Wygielzowie sztuk trzy.
61. Opisów kościoła w Zduńskiej Woli sztuk trzy.
Utensylia³⁹ dekanalne.
62. Pieczęć dziekańska.
63. Naczynia dziekańskie na olea święte] cynowe z skrzyneczką drewnianą okutą w żelazo z zameczkiem i kluczykiem zepsutum.
64. Dzienniki korespondencyjne dwa.

Końcowa formuła spisu dowodzi przeprowadzenia czynności przekazania ww. akt. Powyżej wyspecyfikowane akta i utensylia podpisany delegowany od dotychczasowego dziekana W Xiędza Jana Gawelczyka odebrał a terażniejszemu dziekanowi W Księdzu Wincentemu Krupskiemu proboszczowi w Burzeninie oddał i gdy nie było nic więcej do tego protokołu do dodania, takowy po

³⁷ Prebenda – beneficjum, z którego utrzymywał się duchowny spełniający posługę przy kościele. Zob. N. [M. Nowodworski], *Prebenda*, [w:] *Encyklopedia kościelna ...*, t. 21, Warszawa 1896, s. 271–272.

³⁸ Obecnie wieś o nazwie Korczew.

³⁹ Utensylia z łac. *utensilio* – sprzęty do użytku, przybory, narzędzia. Zob. A. Jougan, *Słownik ...*, s. 712.

odczytaniu głośnem i zrozumieniu tak oddający akta jako i odbierający je łącznie z delegowanym podpisują.

X. Jan Gawelczyk

Wincenty Krupski

Xiądz Konstanty Machowicz⁴⁰.

Naczynia cynowe, wymienione w spisie 1826 r. jako flaszki, otrzymały dodatkowe zabezpieczenie w czasach ks. J. Gawelczyka w postaci skrzyneczki.

Pozycje ponumerowane w wykazie należy w większości traktować jako dające się wyodrębnić w archiwum dziekańskim, samodzielne jednostki tożsame z woluminami akt. Spostrzeżenie to nie dotyczy oczywiście utensyliów dziekańskich, stanowiących ruchomości nieaktowe wyposażenia kancelarii (pozycje 62–63).

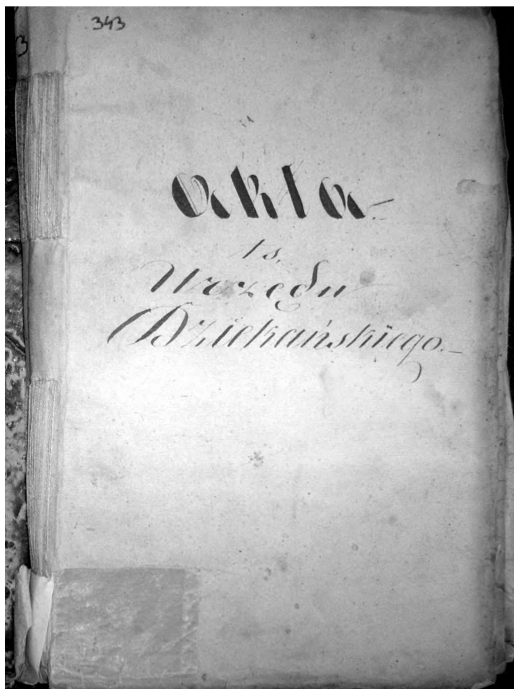
Podobnie jak w przypadku spisu z 1826 r., w spisie z 1854 r. jedna pozycja nie zawsze oznacza jeden wolumin. Protokoły opisów, spisów majątku kościelnego, wizytacji w wykazie są w kilku przypadkach podawane w sztukach. Możliwe, że chodzi tu o liczbę egzemplarzy bądź o łączną liczbę poszytów tego typu protokołów danego probostwa z różnych lat (pozycje 50, 54–56, 58, 60–61). Podawanie liczby sztuk protokołów dotyczących poszczególnych kościołów dekanatu, a więc liczby woluminów czy też składek, które one stanowiły, znacznie zredukowało wykaz. Osoba redagująca wykaz wpadła na pomysł podawania przy danej pozycji liczby sztuk protokołów, dopiero przy zapisywaniu pozycji 50 w wykazie, ponieważ poprzednio dla każdego woluminu rezerwowała jedną pozycję.

Spis zdawczo-odbiorczy z 1854 r. wykazał, iż dziekan nie zrealizował w pełni nakazu grupowania akt poszczególnych kościołów dekanatu w jednym woluminie. Niekiedy były one podane nawet w trzech pozycjach, jak w przypadku dokumentów kościoła w Buczku (pozycje 46–48), lub składały się z 9 sztuk różnych protokołów, które należy uważać za osobne woluminy, np. dla probostwa w Szczercowie (pozycja 58). Tymczasem zarządzenie z 1845 r. wyraźnie polecało zszycie w jeden plik dokumentów danego kościoła parafialnego. Spis akt dziekańskich z 1854 r., począwszy od pozycji 41, nie podaje liczby kart poszczególnych woluminów, co uniemożliwia ustalenie ich objętości. Możliwe, że ten parametr mógł wpłynąć na brak chęci do łączenia mniejszych poszytów w większe, a zatem mniej praktyczne jednostki. Rachowanie liczby kart dotyczyło głównie rozporządzeń i okólników, ale i w tym przypadku przeprowadzający spis nie był do końca konsekwentny (zob. pozycje 32 i 41).

W wykazie z 1854 r. zmieniono tytuły niektórych woluminów w stosunku do spisu z 1826 r. Nowe tytuły jednostek powodują, że nie zawsze można trafnie i bezsprzecznie je wzajemnie identyfikować. Najstarsze akta ks. Żdżenickiego,

⁴⁰ ADW1, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, sygn. 343, zał. do dok. nr 50.

tj. pozycja nr 1 ze spisu z 1826 r. jest zapewne tożsama z pozycją nr 1 ze spisu z 1854 r. Wskazuje na to ta sama liczba kart woluminów, choć zakres chronologiczny woluminu w spisie z 1854 r. jest określony tylko na 1798 r. Porównanie liczby kart poszczególnych jednostek archiwum dziekańskiego dowodzi również, iż posyty mało precyzyjnie określone w 1826 r. jako *Volumen akt dziekańskich* są identyczne z zamieszczonymi w spisie z 1854 r. aktami kurrend. Porównanie tytułów woluminów w obu wykazach dowodzi także szeregu niedoskonałości czy celowych uproszczeń. Pozycja 3. *Akta w przedmieście kurrend z r. 1817. [kart] 129* w spisie z 1854 r. jest opisem tego samego woluminu co pozycja 2 *do Volumen zszyty obejmujący akta dziekańskie od dnia 10. września 1814. do grudnia 1817. złożone z kart liczbą oznaczonych 129* w spisie z 1826 r. Weryfikacja obu zapisów ujawnia brak skrupulatności redagującego wykaz w 1854 r., który być może spisał jedynie tytuł z nowej obwoluty (zob. fot. 2), niedokładnie określający ramy chronologiczne woluminu.

Fot. 2. Oryginalna dziewiętnastowieczna obwoluta woluminu akt dziekana szadkowskiego, zawierającego m. in. protokoły spisów zdawczo-odbiorczych akt dziekańskich

Źródło: ADWł, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, sygn. 343

Na podstawie spisu można wyłonić kilka serii akt, które wynikają z odrębnych ciągłych numeracji woluminów oraz z grup akt z podobnymi tytułami,

gdzie zmienną są tylko ramy chronologiczne woluminu. Najliczniejsze grupy akt to kurendy, wizytacje, korespondencja z konsystorzem, komisarzem obwodu, oraz szereg protokołów dotyczących poszczególnych kościołów dekanatu. Stan ten jest w zasadzie zgodny z zakresem dbałości o wydzielenie poszczególnych serii akt wytyczonym przez zarządzenie z 1838 r. Za protokoły kontroli akt stanu cywilnego można uznać akta z pozycji 35. Natomiast zarządzenia rządu z całą pewnością mieściły się w aktach korespondencji utrzymywanej przez dziekana ze zwierzchnikami. Kolejność akt zaprezentowana w wykazie sugeruje funkcjonowanie układu rzeczowo-chronologicznego w registraturze dziekańskiej. Grupy akt wyodrębnione na podstawie treści są wewnętrznie porządkowane według zakresów chronologicznych poszytów, co jest wyraźnie widoczne na przykładzie serii akt korespondencji. Kolejność woluminów akt dotyczących poszczególnych kościołów zaprezentowano w wykazie alfabetycznie. Prawdopodobnie w takim układzie funkcjonowały też w registraturze dziekańskiej⁴¹.

W tradycji akt z 1854 r. po raz pierwszy wspomniana jest pieczęć dziekańska, której brak w wykazie z 1826 r. Niewątpliwie jest to przeoczenie delegowanego do przeprowadzenia spisu z 1826 r., gdyż pieczęć dziekańska już istniała, a dziekan przejął ją po swym poprzedniku. Napis na otoku pieczęci dekanatu szadkowskiego z tego okresu dowodzi, iż powstała ona w 1772 r. Ciągłości jej wykorzystywania w kancelarii dziekana dowodzą odciski tej pieczęci, zachowane na dokumentach pochodzących jeszcze z 1828 r. Pieczęć, używana w późniejszych latach przez dziekana ks. J. Gawelczyka, pochodzi natomiast z serii zunifikowanych tłoków pieczętnych⁴². Wykonano je według wspólnego schematu ikonograficznego, pieczęci dekanatów diecezji kujawsko-kaliskiej, zawierającego wyobrażenie św. Józefa z dzieciątkiem (zob. fot. 3)⁴³.

Porównanie spisów z 1826 r. i 1854 r. dowodzi również, iż w kancelarii dziekańskiej za czasów ks. J. Gawelczyka pojawiły się pierwsze dzienniki kancelaryjne⁴⁴, rejestrujące korespondencje dziekańską. Inicjatorem ich zaprowadzenia był niewątpliwie ks. J. Gawelczyk. Dowodzi tego nawet

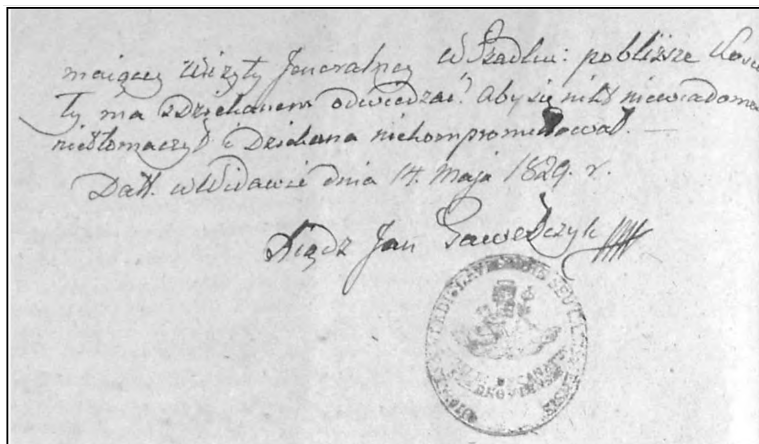
⁴¹ Przykładowy plan registry akt dziekańskich na podstawie spisów zdawczo-odbiorczych akt omawia: A. Szewczyk, *Archiwum parafialne kościoła farnego pod wezwaniem św. Jakuba w Piotrkowie Trybunalskim*, „Badania nad Dziejami Regionu Piotrkowskiego” 2005, z. 4, s. 140–142.

⁴² Pieczęć ta została odcisnięta przez ks. J. Gawelczyka pod protokołami kontroli akt stanu cywilnego parafii Szadek. Zob. Archiwum Państwowe w Łodzi, Akta Urzędu Stanu Cywilnego Szadek, sygn. 51, s. 77.

⁴³ Zob. M. Adamczewski, *Ikonaografia pieczęci kościołów parafialnych dekanatu szadkowskiego z przelomu wieku XVII i XIX*, „Biuletyn Szadkowski” 2006, t. 6, s. 77–78.

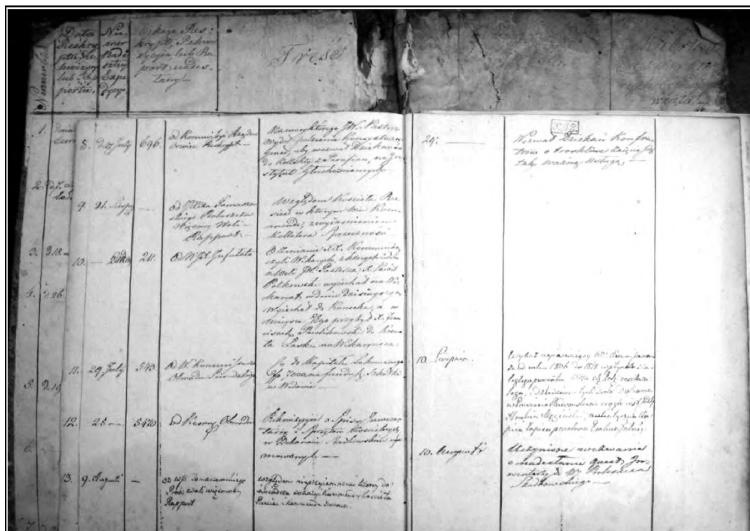
⁴⁴ Dzienniki kancelaryjne, czyli podawcze, wprowadzono w okresie zaborów w kancelariach kościelnych jako jeden z elementów systemu akt spraw. Zob. R. R. Kufel, *Kancelaria, registrytura i archiwa parafialne na ziemiach polskich od XII do początku XXI wieku*, Zielona Góra 2005, s. 50; *Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1974, s. 30–31.

numeracja korespondencji na początku pierwszego z nich z 1826 r. Mimo iż pierwszy wpis pochodzi z połowy tego roku, otrzymał nr bieżący 1 w dzienniku, co przekonuje, iż nie był kontynuacją poprzedniego dziennika (zob. fot. 4).

Fot. 3. Pieczęć dziekana dekanatu szadkowskiego wraz z autografem ks. J. Gawęlczyka odcisnięta pod okólnikiem (kurendą), zwołującą księży dekanatu na kongregację dekanalną wystawionym w Widawie 14 maja 1829 r.

Źródło: ADWł, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, sygn. 345, k. 64v

Fot. 4. Przykładowe strony z dziennika registratury dziekana szadkowskiego z 1826 r., założonego przez ks. J. Gawęlczyka

Źródło: ADW1, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, sygn. 341, k. nlb.

Pierwszy wpis w rubrykach dziennika zarejestrował reskrypt nr 627 Konsystorza Generalnego Kaliskiego, wystawiony 30 czerwca 1826 r.⁴⁵ Numer nadany korespondencji wpływającej powinien być w tym przypadku dużo wyższy, ponieważ numerem 1 oznaczano w kancelarii dziekańskiej pierwszy wpływ na początku danego roku, kolejne zaś późniejsze numery, posiadały coraz wyższe wartości.

Omawiane spisy zdawczo-odbiorcze akt pośrednio informują o zmianach miejsca przechowywania dokumentacji dziekańskiej. Akta pierwotnie przechowywane w Szadku, w 1826 r. przewieziono do Widawy, stąd w 1854 r. zostały przemieszczone do Burzenina, siedziby ościennej parafii. Dystans, jaki musiały przebyć archiwalia podczas transportu, zapewne negatywnie wpływał na ich stan, narażając na zniszczenie. Odległość z Szadku do Widawy wynosi w linii prostej ok. 28 km, z Widawy do Burzenina ok. 8 km (zob. ryc. 1).

Ryc. 1. „Wędrowka” akt dziekana dekanatu szadkowskiego na podstawie spisów z 1826 r. i 1854 r.

(rozmieszczenie parafii dekanatu szadkowskiego w połowie XIX w.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Mapy dyecezji włocławskiej, załącznik do *Statuta synodalna dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*,

⁴⁵ ADW1, Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej, sygn. 341, k. nlb.

red. Z. Chodyński, Warszawa 1890; *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno bissextili 1836...*, Warszawa [1835], s. 95–97

Uwaga: parafie wchodzące w skład dekanatu szadkowskiego zostały podkreślone

Zmienność tytułów woluminów akt dziekańskich nie pozwala jednoznacznie ustalić, czy akta wykazane w 1826 r. zachowały się w komplecie do 1854 r. Zapewne w nienaruszonym stanie przetrwały do 1854 r. woluminy z pozycji 1–8, co dodatkowo potwierdza liczba ich kart, czasem nawet przewyższająca podaną w 1826 r. Poszyty, zatytułowane w 1826 r. *9no Volumen obeymujący protokoly niektórych beneficjow oddawanych w kommandy złożony z kart liczbą oznaczonych 17* oraz *10mo Volumen akt dziekańskich obeymujący przepisy rządowe regulowania szkólek elementarnych w dekanacie szadkowskim złożony z kart liczbą oznaczonych 52*, nie posiadają swych odpowiedników w wykazie z 1854 r. Mogły być jednak włączone w skład innych większych objętościowo jednostek, powstałych za czasów ks. J. Gawelczyka. Woluminy akt wizytacji, opisane w spisie z 1826 r. w pozycjach 11 i 12, stanowią zapewne część protokołów tych czynności, zamieszczonych w 1854 r. w pozycjach 2, 10–11, 15, 42–61.

Wielkość produkcji kancelaryjnej dziekana dekanatu szadkowskiego z czasów ks. J. Gawelczyka można ustalić, jak wyżej wspomniano, przez porównanie jej stanu w 1826 r. ze stanem w 1854 r. Liczba woluminów akt w 1826 r. wynosiła 36. Przyjmując, iż liczba sztuk podawana przy niektórych pozycjach wykazu z 1854 r. oznacza również liczbę poszytów czy składek akt, a więc jednostek aktowych w archiwum, zatem łączna ich liczba w aktach dziekańskich w 1854 r. wynosiła 83. Za czasów ks. J. Gawelczyka, czyli w ciągu ponad 27 lat, nastąpił ponad dwukrotny wzrost liczby jednostek akt przechowywanych w archiwum dziekańskim. Akta jego poprzedników w 1854 r. stanowiły w kancelarii jedynie 43% całości tak obliczanej dokumentacji. Akta, które przejął ks. J. Gawelczyk, powstały w podobnym okresie, począwszy zapewne od 1798 r. do 1826 r. Analiza ram chronologicznych woluminów z tego okresu pozwala jednak na wniosek, iż z nielicznymi wyjątkami (na pewno 1 wolumin) prawie wszystkie powstały po upadku Księstwa Warszawskiego.

Za czasów ks. J. Gawelczyka doszło również do rozbudowy archiwum dziekańskiego. W 1826 r. największą grupę tworzyły akta dziekańskie, ułożone chronologicznie w 7 woluminach, które można identyfikować z kurrendami, ponadto w archiwum dziekańskim znajdowały się protokoły wizytacji i dokumentacja, którą można określić jako akta różne. W 1854 r. ilość i objętość grup dokumentacji w archiwum dziekańskim wzrosła. Szczególnie zadbano o wyodrębnienie i ściśle uporządkowanie wewnętrzną numeracją korespondencji z władzami kościelnymi i świeckimi. Spis z 1854 r. dowodzi jednak, że nie scalono dokumentacji dotyczącej poszczególnych kościołów dekanatu, mimo zarządzenia z 1845 r., wprowadzającego takie rozwiązania.

Bibliografia

- Adamczewski M., *Ikonoografia pieczęci kościołów parafialnych dekanatu szadkowskiego z przełomu wieku XVII i XIX*, „Biuletyn Szadkowski” 2006, t. 6.
- Aleksandrowicz M., *Gnieźnieńska Archidiecezja. Organizacja terytorialna. Dekanaty*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989.
- Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej, *Księgi dziekańskie*, sygn. KD 30, KD 32.
- Archiwum Diecezjalne we Włocławku, *Akta dekanalne z okresu diecezji kujawsko-kaliskiej*, sygn. 341, 343, 345.
- Archiwum Państwowe w Łodzi, *Akta Urzędu Stanu Cywilnego Szadek*, sygn. 51.
- J[amiolkowski] S. X[iądz], *Inwentarz kościelny*, [w:] *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wetzera i Weltego z licznymi jej dopełnieniami przy współprawnictwie kilkunastu duchownych i świeckich osób*, wyd. M. Nowodworski, t. 8, Warszawa 1876.
- Jemielity W., *Kurrendy w Królestwie Polskim*, „Prawo Kanoniczne” 1996, R. 39, nr 3–4.
- Jougan A., *Kancelaria parafialna czyli zbiór przepisów kościelnych i państwowych dla urzędów parafialnych*, Lwów 1912.
- Jougan A., *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Warszawa 1992.
- Kufel R. R., *Kancelaria, registratura i archiwa parafialne na ziemiach polskich od XII do początku XXI wieku*, Zielona Góra 2005.
- Kumor B., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 4, Kraków 2002.
- Kumor B., *Początki organizacji dekanalnej na ziemiach polskich*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1960, t. 7, z. 2.
- Librowski S., *Wizytacje diecezji włocławskiej. Cz. 1: Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej. T. 1: Opracowanie archiwalno-źródłoznawcze. Z. 1: Wstęp ogólny*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1964, t. 8.
- Lupiński J., *Dziekani okręgowi w diecezji wigierskiej i diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej*, „Prawo Kanoniczne” 2006, R. 49, nr 1–2.
- Mappa diecezji włocławskiej, załącznik do *Statuta synodalna dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*, red. Z. Chodyński, Warszawa 1890.
- Nadolny A., *Archiwum dziekańskie dekanatu lubawskiego*, „Teologia i Człowiek” 2006, nr 7–8.
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992.
- Nowacki J., *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, t. 2: *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, Toruń 1964.

- [Nowodworski M.] N., *Prebenda*, [w:] *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wettera i Weltego z licznymi jej dopełnieniami przy współpracownictwie kilkunastu duchownych i świeckich osób*, wyd. M. Nowodworski, t. 21, Warszawa 1896.
- Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 3tio post bissextilem 1827...*, Warszawa [1826].
- Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno bissextili 1836...*, Warszawa [1835].
- Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno domini 1854...*, Warszawa [1853].
- Pater J., *Dopływ materiałów archiwalnych z placówek terenowych do archiwum diecezjalnego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1993, t. 62.
- Pawluk T., *Dziekan*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin 1983.
- Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1974.
- Przybylko M., *Urząd dziekana w rozwoju historycznym*, „Prawo Kanoniczne” 1960, R. 3, nr 3–4.
- Przybylko M., *Urząd dziekana w rozwoju historycznym*, „Prawo Kanoniczne” 1962, R. 5, nr 1–2.
- Przybylko M., *Urząd dziekana w polskim ustawodawstwie synodalnym XVIII w.*, „Prawo Kanoniczne” 1966, R. 9, nr 1–2.
- Przybylko M., *Urząd dziekana w polskim ustawodawstwie synodalnym XVIII w.*, „Prawo Kanoniczne” 1976, R. 19, nr 1–2.
- Rostocki W., *Kancelaria i dokumentacja aktowa urzędów administracji w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (do 1867 r.)*, Wrocław 1964.
- Róžański M., *Duchowieństwo parafii w Szadku w XVIII w. w świetle wizytacji kościelnych*, „Biuletyn Szadkowski” 2008, t. 8.
- Róžański M., *Sieć parafialna w archidiakonacie uniejowskim w świetle „Liber beneficiorum” Jana Łaskiego*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 1999, t. 8.
- Skarszewski W. L., *List pasterski do duchowieństwa Archidiecezji Warszawskiej roku 1824*, Warszawa 1824.
- Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1997, CD-ROM.
- Szewczyk A., *Archiwum parafialne kościoła farnego pod wezwaniem św. Jakuba w Piotrkowie Trybunalskim*, „Badania Nad Dziejami Regionu Piotrkowskiego” 2005, z. 4.
- Szutnik P., *Barwna postać w sutannie ksiądz – Wiktor Krąkowski (1827–1880), administrator parafii Borszewice. Część I: okres wikariatu (do 1853 r.)*, „Biuletyn Szadkowski” 2008, t. 8.
- Szutnik P., *Duchowieństwo dekanatu szadkowskiego w roku 1835*, „Biuletyn Szadkowski” 2007, t. 7.
- Szutnik P., *Źródła do dziejów Szadku znajdujące się w archiwach kościelnych*, „Biuletyn Szadkowski” 2005, t. 5.

Właźlak W., *Organizacja i działalność Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego w latach 1819–1918*, Częstochowa 2004.

Wyczawski H. E., *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 1989.

Z *archiwaliów diecezjalnych płockich XIX wieku*, t. 1., z. 1: *Dekanat plocki*, [w:] *Teksty źródłowe do dziejów województwa plockiego*, wyd. M. M. Grzybowski, Płock 1987.

RECORDS OF FATHER JAN GAWELCZYK (1826–1854) DEAN OF THE SZADEK DECANATE

Summary

The way of keeping records by deans was regulated by law. The records produced by Father Jan Gawelczyk were not always kept in conformity with legal requirements. The state of documentation from the time of his office is known thanks to registration of documents carried out in 1826 and 1854. These registers make possible a reconstruction of the so-called registry (record office), including the way in which different categories of documents were arranged. The catalogues show that the content of the archives grew twice during that time. The records have now been arranged in accordance with legal regulations, though not all requirements have been fulfilled. Comparison of the two registers reveals that a new Dean's seal and journals for correspondence were introduced during Father J. Gawelczyk's office.